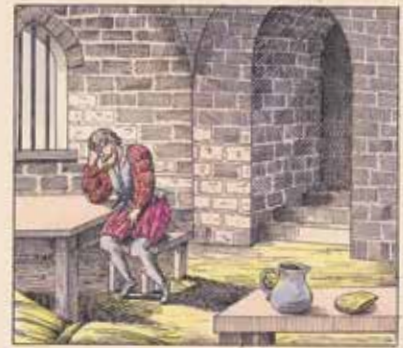

op zoek naar

DE MISSING LINK

GRAVEN NAAR DE WORTELS VAN DE STRIP IN VLAANDEREN

De centsprent of het mannekeblad staat al langer bekend als een van de voorlopers van het moderne stripverhaal. Een nieuwe ontdekking lijkt nu ook de link te kunnen leggen tussen de korte verhalen op de ‘vliegende bladen’ en de vervolgvanturen die lezers aan hun krant of weekblad kluisterden.

Het is lastig graven naar de wortels van het Vlaamse stripverhaal. In 2009 bracht stripessayist en –scenarist Thierry Smolderen een boek uit met de veelzeggende titel *Naissances de la Bande Dessinée*. ‘Geboortes’ van het stripverhaal dus, in het meervoud. Om het boek met een boutade samen te vatten: niets wordt uitgevonden, alles is verandering. Geen enkel medium is op een dag plots ontstaan, maar wel onder invloed van verschillende factoren geëvolueerd uit tal van voorlopers. En welke definitie moeten we hanteren om de strip te onderscheiden van die voorgangers? Om maar te zeggen dat het een academische discussie kan worden. Om die redenen worden de prille jaren van het Vlaamse stripverhaal allicht nogal stiefmoederlijk behandeld in de meeste overzichten.

Reizen en avonturen van mijnheer Prikkebeen, een beeldverhaal uit 1858 van de Zwitser Rodolphe Töpffer mag met de eer van eerste Nederlandstalig stripalbum gaan lopen, maar daarna wordt er een nogal grote sprong gemaakt naar de Amerikaanse krantenstrip van het begin van de twintigste eeuw. Uiteindelijk belanden we zo bij ‘Bullette en Bonestaak’ van George van Raemdonck of het werk van Pink. En dan is het de beurt aan Vandersteen en Sleen, die hun opwachting pas na de Tweede Wereldoorlog maken. Zelden wordt er verwezen naar de centsprenten of mannekebladen, beeldverhalen op één blad die een voorloper zouden zijn van de strip.

Stripachtige indeling

Grotschilderingen, hiërogliefen en wandtapijten bewijzen dat de mens al sinds zijn ontstaan communiceert met behulp van beelden. De boekdrukkunst maakte het mogelijk om illustraties eenvoudiger te reproduceren en op grotere schaal te verspreiden. “In de periode

1650-1675 beginnen enkele Amsterdamse drukkers goedkoop en massaal geproduceerde prenten op de markt te brengen, met vooral profane voorstellingen in series”, vertelt Aernout Borms, mede-auteur van het vuistdikke standaardwerk *Kinderprenten, centsprenten, volksprenten, schoolprenten*. “Vanaf het begin hebben centsprenten een stripachtige indeling: een aantal afbeeldingen met korte teksten eronder, gerangschikt in rijen en kolommen. De ontwikkeling komt in Vlaanderen veel later op gang dan in Nederland, maar gaat ook veel langer door.” Drie eeuwen lang zijn de centsprenten wat posters vandaag zijn. Ze worden door de meester cadeau gedaan aan leerlingen die goed gepresteerd hebben of verkocht door een rondreizende marktkramer voor één of een paar centen. Vervolgens belanden ze aan de slaapkamermuur.

Centsprenten lijken de voorlopers van het stripverhaal, maar werden niet altijd zo behandeld. “Net zo min als kunsthistorici hebben striphistorici zich toegelegd op de studie van de centsprenten”,

meent striphistoricus Pascal Lefèvre. “Nochtans waren ze aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw in verschillende opzichten van historisch belang voor de ontwikkeling van de moderne Europese strip. Denk maar aan het industriële productieproces, het publicatieformaat van één pagina, de evolutie van ruwe naar gestileerde stijlen, het gebruik van kleurendruk en het concept van een verhaal dat verteld wordt door een opeenvolging van statische beelden.”

31 miljoen mannekebladen

In de streek rond Turnhout worden centsprenten ‘mannekebladen’ genoemd, naar de kleine ventjes op de tekeningen. Er is een goede reden waarom de vliegende bladen in de hoofdstad van de Kempen een nieuwe naam krijgen. Die reden luistert naar de naam Philippus Jacobus Brepols. Als leerling van Pieter Corbeels is hij in 1797 samen met de Leuvense drukker gevlucht voor de Franse bezetter. Zo belandt hij in Turnhout. Na de fusillering van Corbeels zet Brepols

← uit *Histoire de monsieur Cryptogame* van Rodolphe Töpffer

de zaak verder. Naast hoeden, bretels en poederdozen verkoopt hij in zijn winkel in Turnhout ook prenten van de Antwerpse uitgever Vinck. Vanaf 1817 drukt hij zijn eigen prenten, aanvankelijk houtgravures, later steendrukken of litho's.

Tot ongeveer 1935 brengt de firma Brepols, later Brepols en Dierckx Zoon, meer dan zeshonderd verschillende mannekenbladen uit, waarvan in totaal meer dan dertig miljoen exemplaren worden verkocht. Het is zo met voorsprong de meest productieve prentendrukker. Brepols krijgt gedurende al die jaren nochtans stevige concurrentie uit de eigen rangen. Er worden heel wat succesvolle Turnhoutse drukkerijen opgericht, onder meer door zijn neef Glenisson en diens zakenpartner Anthonie van Genechten, door houtsnijder Petrus Wellens en diens zakenpartner Pieter Jozef Delhuvence, door boekbinder Franciscus Anthonius Beersmans en diens vrouw Virginie Pleek en door meesterdrukker Stefaan Splichal en Henri Proost, directeur van de afdeling kerkboeken.

Historisch huismuseum

Herwig Kempnaers gaat in 1984 aan de slag bij drukkerij Proost. Nieuwsgierig naar de geschiedenis van zijn vak leert hij zichzelf papier maken, boekbinden en houtdrukken. Zijn verzameling drukpersen groeit uiteindelijk uit tot de *Historische*

Drukkerij, een huismuseum waar Herwig jarenlang bezoekers ontvangt. Nu hij met zijn machines het verhaal kan vertellen dat hij wil vertellen, richt hij zijn aandacht op boeken en papier. "Eigenlijk heb ik een voorliefde voor hoogdruk, waarbij houtblokken gebruikt worden. Het is trouwens aan die losse houtblokken dat de mannekenbladen hun 'wafelijzerstructuur' te danken hebben. Ik verzamelde enkel de oudste reeksen mannekenbladen, maar pakte er af en toe wel een litho bij. Uiteindelijk werd die verzameling zo groot dat ik ze ook compleet wou maken."

En dan stoot Kempnaers op een vondst. Hij krijgt een mail van de schoonzoon van Tilman, een voormalig directeur van Brepols. "Die stuurde me een simpele lijst met enkele items uit de nalatenschap van zijn schoonvader. Tweehonderd houtblokken, originele tekeningen, drukproeven ... Ik deed een bod, maar de correspondentie viel daarna stil. Toen ik een tijd later terug contact opnam, bleek dat hij alles overgedragen had aan veilinghuis Godts in Brussel. Ik ging naar de veiling, en daar bleek maar weinig interesse. Er waren vier bananendozen, met in één tekeningen, in een ander drukproeven. Er was zogezegd maar één doos interessant. Uiteindelijk kocht ik de vier loten voor in totaal één vierde van de prijs die ik in gedachten had."

Halve frank per uur

Wanneer Herwig zijn nieuwe aanwinsten eindelijk in handen krijgt, blijken de zogenaamde proefdrukken originele tekeningen te zijn, die met de hand zijn ingekleurd. Een aangename verrassing. "Maar de mooiste ontdekking was toch een reeks van 32 onuitgegeven bladen. Die bestond uit schetsen, uitgewerkte en ingekleurde tekeningen en handgeschreven teksten. Samen vertellen ze het levensverhaal van Mary Stuart, die van 1542 tot 1567 koningin van Schotland was. Het verhaal gaat van haar 'geboorte onder droevige omstandigheden' over haar huwelijk met de kroonprins van Frankrijk en de geboorte van haar zoon tot haar onthoofding. Bij Brepols waren wel eens mannekenbladen in twee delen verschenen en er is één reeks over de Noordpool bekend van drie bladen. Maar 32, dat is echt uniek."

De schetsen zijn ondertekend door Alfred Van de Geuchte, volgens zijn stempel een 'dessinateur', die woont in de 'Rue de Vallée 7, Gand'. Daarnaast noteert hij op de ingekleurde tekeningen ook zijn rekening voor Brepols. "Hier bijvoorbeeld: 35 uur tekenen en schilderen aan een halve frank per uur maakte 17,50 frank. Daar kwamen nog het papier, de waterverf en een *profit initial* bij."

Onvindbare ontwerptekeningen

32 bladen aan gemiddeld 35 uur per blad is een behoorlijk pittige investering. Het is dan ook een groot vraagteken waarom de reeks van Van de Geuchte niet door Brepols is uitgegeven. "Er zijn maar een paar vermeldingen van de serie", constateert Herwig. "Zo staan enkele van de eerste delen op een 'lijst van tekeningen voor kinderprenten uitgewerkt op Usine A in 1918', uit het Nationaal Museum van de Speelkaart in Turnhout. Ik vermoed dan ook dat de pagina's getekend zijn tussen 1918 en 1920. En ze worden vermeld in het naslagwerk *Kinderprenten van Brepols* van wijlen Patricia Vansummeren, verschenen naar aanleiding van de tweehonderdste verjaardag van Brepols. In dat boek staat ook een van de twee ontbrekende ontwerptekeningen. De schoonfamilie van Tilman wist dat hij die

Tot ongeveer 1935 brengt de firma Brepols meer dan zeshonderd verschillende mannekenbladen uit, waarvan in totaal meer dan dertig miljoen exemplaren worden verkocht.

GRAVEN NAAR DE WORTELS VAN DE STRIP IN VLAANDEREN

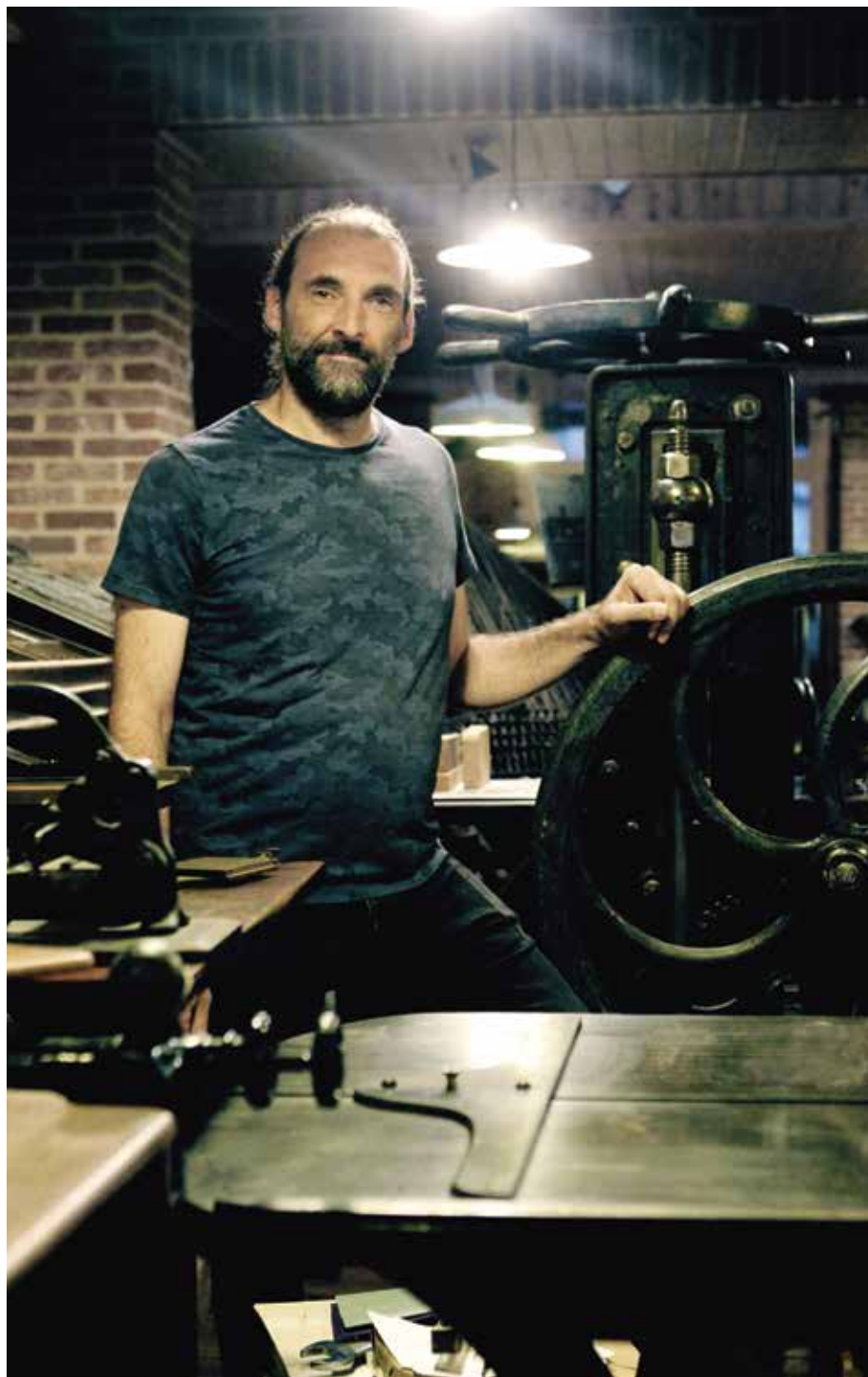
prent had uitgeleend voor dat boek. Heeft hij ze nooit teruggekregen? Heeft hij ze zelf verloren gelegd? En waar is de laatste ontbrekende ontwerp-tekening?”

De naam van Van de Gejuchte is weggevallen op de uitgewerkte tekeningen. “Dat overkwam hem wel vaker,” vertelt Herwig. “Ik heb in totaal vijftig à zestig door hem ondertekende originelen in mijn archief zitten waarvan in de naslagwerken nog geen tekenaar bekend is. Op die lege plekken kunnen we zijn naam dus invullen. Van de Gejuchte gebruikte een eigen nummering, die in de reeks rond Mary Stuart soms onderbroken wordt voor die losse mannekinsbladen. Verder is er amper iets bekend over de man. Ik weet wel dat hij nog een schilderij gemaakt heeft voor een kerk in het Zuid-Franse Uzos, vlak bij Pau. Dat dateert uit 1944.”

Aernout Borms, expert op het vlak van centsprenten, toont zich sceptisch over Herwigs vondst: “Ik betwijfel of het ontwerpen voor centsprenten zijn. Het aantal van 32 bladen en de doorlopende verhaallijn wijzen eerder op het ontwerp voor een (strip)boek dan voor los uitgegeven prenten.” Van de Gejuchte nam de 32 bladen echter elk apart op in zijn eigen nummering en gaf elk deel een afzonderlijke titel. In Herwigs archief zitten inderdaad ook boeken van Brepols met mannekinsbladen, per tien of twintig samengeniet met een felgekleurde kartonnen kaft voor. Maar dat zijn ‘uitgekozen vertellingen’, een selectie van sprookjes die per mannekinsblad verteld worden en dus geen doorlopende verhaallijn vormen.

Geboorte van de Vlaamse strip

Alfred Van de Gejuchte tekent zijn biografie van Mary Stuart allicht vlak na de Eerste Wereldoorlog. “In Vlaanderen staan de centsprenten dan nog heel sterk maar in Nederland zijn ze al vrijwel verdwenen”, zegt Aernout Borms. De drukkerijen-uitgeverijen proberen de mannekinsbladen nieuw leven in te blazen door geschoolde tekenaars aan te trekken. Kunstenaars zoals Amadée Lynen, Marcel Jaspar en George P. De Laet kunnen dankzij de nieuwe steendruk vrijer omspringen met hun tekeningen, bladstructuur en inkleuringen. “Zo organiseerden ze de plaatindelingen

heel decoratief door bijvoorbeeld met symmetrieën en versierde of ronde kaders te werken”, duidt Pascal Lefèvre.

De eerste stripbladen, die niet lang voor de Eerste Wereldoorlog beginnen te verschijnen, drukken daarentegen erg traditionele tekststrips zonder ballonnen af, alsof ze rechtstreeks oude mannekinsbladen overnemen. “Voor mij was het wel een *eye-opener* om te zien dat er al in 1911 beeldverhalen verschenen”, zegt Jozef Peeters. Voor zijn studie *Het Mannekinsblad – een bijdrage tot de*

voorgeschiedenis van het stripverhaal in Vlaanderen nam hij de drie jaargangen door van *Het Mannekinsblad*, het ‘geïllustreerd weekblad voor de jeugd en het huisgezin’ dat verscheen van oktober 1911 tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. “Voor de hardliners zijn tekeningen met teksten eronder misschien geen strips maar dat vind ik onzin.”

Vertalingen en origineel werk

Het Mannekinsblad en vergelijkbare tijdschriften van uitgeverij N.V. Patria

GRAVEN NAAR DE WORTELS VAN DE STRIP IN VLAANDEREN

uit Antwerpen zoals *De Kindervriend* en *De Geïllustreerde Kinderwereld* brengen vooral vertalingen van Franse, Engelse en, na het einde van de oorlog, Amerikaanse (tekst)strips. “Maar hier en daar ben ik ook origineel werk tegengekomen, onder andere van een zekere Willem Seghers. Die maakte een aantal covers en verhalen. Dat waren steeds losse, humoristische afleveringen; de serieuzere vervolgverhalen werden overgenomen uit het buitenland”, besluit Peeters. Tijdens de Eerste Wereldoorlog maakt Seghers grote prenten over de Duitse terreur in Antwerpen en Leuven. Zijn zoon Lode trad in zijn voetsporen als illustrator van boeken en advertenties.

Het is een mooi eerbetoon dat de Vlaamse strip geboren wordt in een tijdschrift dat *Het Mannekenblad* heet. En zelfs latere nieuwlichters blijken hun klassiekers te kennen. Wanneer het legendarische Antwerpse underground-collectief Ercola begin jaren zeventig enkele nummers van hun stripblad *Spruit* in eigen beheer uitgeeft, krijgt dat als ondertitel ‘maandelijks mannekenblad’ mee.

Veel Europeanen hebben zich decennialang verzet tegen de tekstballon, die als basistechniek gebruikt werd in de Amerikaanse kranten.

Tekst- en ballonstrips

Na 1911, het jaar waarin de eerste Vlaamse stripbladen verschijnen, springt de geschiedschrijving met zevenmijlslazen richting 1922. Dat jaar verschijnen de eerste afleveringen van de tekststrip ‘Bulletje en Bonestaak’ in de Nederlandse socialistische krant *Het Volk*. De scenario’s komen van de bekende Nederlandse schrijver Adrianus Michiel de Jong, de tekeningen van de naar Nederland uitgeweken Antwerpenaar George van Raemdonck. Bulletje en Bonestaak ontmoeten tijdens hun wereldreis onder meer ijsberen, zeerovers en menseneters en maken zich onderweg niet bepaald schuldig aan goede manieren.

Een nieuwe mijlpaal is 1932, wanneer Pink, pseudoniem van Eugene Hermans, in kinderbijlage *Ons Volkske* van de Vlaamse krant *Ons Volk* de avonturen van ‘Suske en Blackske’ tekent. Het verhaal gaat de

boeken in als het eerste Vlaamse vervolgverhaal met tekstballonnen. Dat is ongeveer dertig jaar nadat tekstballonnen voor het eerst verschenen in de Amerikaanse krantenstrips. “Veel Europeanen hebben zich decennialang verzet tegen de tekstballon, die als basistechniek gebruikt werd in de Amerikaanse kranten”, zegt Pascal Lefèvre. “Anderzijds zijn er heel wat beeldverhalen die het kunnen stellen zonder tekstballonnen. Het zou te eng zijn om alleen ballonstrips in de geschiedenis op te nemen.”

Niet veel later zetten onder meer Alain Saint-Ogan en Hergé de Europese ballonstrip op de kaart. In de lades van de Turnhoutse kantoren van Brepols ligt ondertussen een nooit gepubliceerd beeldverhaal over het tragische leven van een Schotse koningin. Een oud mannekenblad dat uniek is in zijn soort, een prille strip die het verdient om aan de vergetelheid ontrukkt te worden. ●